

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА імені В.М.КОРЕЦЬКОГО**

Васильківська Ірина Петрівна

УДК 343.97

**КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СІМЕЙНОГО
ВИХОВАННЯ**

**Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор **ТУРКЕВИЧ Інна Костянтинівна**, Інститут адвокатури при Київському національному університеті ім. Т.Шевченка, завідувача кафедрою

Офіційні опоненти:

заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент АПрН України, доктор юридичних наук, професор **ЛАНОВЕНКО Ігор Петрович**, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, провідний науковий співробітник

заслужений юрист України, кандидат юридичних наук, професор **АЛЕКСАНДРОВ Юрій Валеріанович**, Інститут права Міжрегіональної Академії управління персоналом, професор

Провідна установа:

Національна академія внутрішніх справ України, кафедра кримінології та юридичної соціології, Міністерство внутрішніх справ України, м.Київ

Захист відбудеться 2 березня 2001 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.236.02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук при Інституті держави і права ім.В.М.Корецького НАН України за адресою: 01001, м. Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту держави і права ім.В.М.Корецького НАН України за адресою: 01001, м. Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий “30” січня 2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат юридичних наук _____

І.М. КУЧЕРЕНКО

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Злочинність неповнолітніх і на сьогодні залишається однією з головних проблем кримінологічної науки. Статистика свідчить, що за роки незалежності України підліткова злочинність щорічно зростала аж до 1996 року включно. Так, якщо в 1992 році кількість злочинів, скоєних підлітками, становила 34872, то в 1994 році цей показник збільшився до 40661, а в 1996 піднявся до 41811, що перевищило рівень 1992 року на 20%. Так само зростала й кількість неповнолітніх злочинців. В 1995 році кількість злочинців у віці 14-17 років досягла цифри 33028, що становило на 6% більше, ніж у 1992. Щоправда, в наступному 1996 році цей показник упав до 31269, але він все-таки перевищував рівень 1992 року. І хоча статистичні показники Міністерства внутрішніх справ України засвідчили деяке зниження злочинності неповнолітніх у 1997-1999 роках (наприклад, кількість злочинів, скоєних підлітками, та неповнолітніх злочинців зменшилася у 1999 році порівняно з 1998 відповідно на 5,2% (37027 у 1999 році проти 39076 у 1998) і 0,6% (28108 у 1999 році проти 28270 у 1998)), це не дає підстав для самозаспокоєння. Адже реальних передумов для зменшення підліткової злочинності в Україні не було. В зв'язку з цим перед кримінологами постає важливе завдання – чітко простежити і розкрити тенденції, що намітилися у розвитку цього соціального явища в цілому та окремих його складових, і на цій основі побудувати дієву систему заходів по боротьбі зі злочинністю взагалі і, зокрема, злочинністю неповнолітніх. Чільне місце у цій системі повинна займати попереджувальна діяльність, одним з головних напрямів якої має стати вдосконалення сімейного виховання.

Аналіз причин та умов, які викликають протиправну поведінку підлітків, показує, що поряд з негативним впливом економічної нестабільності в Україні, ускладненнями матеріального характеру, загальним падінням моралі в суспільстві, утвердженням культу сили, безвідповідальністю навчальних закладів за процес виховання і відпочинку учнів тощо в сучасних умовах нового забарвлення набуває і така специфічна причина злочинів неповнолітніх як недоліки сімейного виховання. За деякими даними, більше половини дітей, що вчинили злочини, росли в проблемних сім'ях, кожний третій підліток-правопорушник має неповну сім'ю, 14% дітей – з сімей алкоголіків, у 4% неповнолітніх злочинців батьки ведуть аморальний спосіб життя, а у майже 10% підлітків, які скоїли злочини, родичі (батьки, брати, сестри) були позбавлені волі. Враховуючи ж сучасну криміногенну ситуацію в Україні, а також те, що саме негативні компоненти родинних стосунків часто виступають тим “наріжним каменем”, з якого починається злочинний шлях неповнолітнього, робота по вивченню кримінологічних аспектів сімейного виховання і, зокрема, визначенню шляхів його вдосконалення набуває особливої актуальності.

Проблема поліпшення умов виховання в родині, хоча й неодноразово піднімалася кримінологами, ще й досі не знайшла свого повного і всебічного розв'язання як на сторінках педагогічної і правової літератури, так і в практичному плані. Натомість криміногенні недоліки сімейного виховання та їх наслідки висвітлюються набагато детальніше, ніж методика недопущення виникнення таких дефектів або ж їх усунення, послаблення чи нейтралізації. Зрештою, незважаючи на високу значущість вивчення кримінологічних аспектів виховання в родині, до останнього часу ця проблема в Україні не піддавалася комплексним кримінологічним дослідженням із широким залученням даних суміжних наук, передусім

педагогіки, психології, соціології, медицини та інших. Звідси не вирішеність багатьох кримінологічних питань, пов'язаних з попередженням злочинності підлітків, майже повна відсутність науково обгрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо профілактичної роботи з сім'ями, які впливають на формування особистості неповнолітнього злочинця.

Необхідність активізації наукових розробок проблем впливу недоліків сімейного виховання на процес формування неповнолітнього злочинця та пошуку шляхів поліпшення виховного процесу в родині набуває значної ваги в зв'язку з удосконаленням нормативно-правової бази щодо профілактики бездоглядності та правопорушень серед неповнолітніх, приведенням її у відповідність з сучасними умовами і міжнародними нормами та формуванням в Україні нової державної політики стосовно родини, материнства, дитинства.

Вказаними обставинами визначено вибір теми дослідження, її актуальність, теоретичне і практичне значення.

Слід зазначити, що вивчали проблему впливу недоліків сімейного виховання на формування неповнолітнього злочинця та вказували в зв'язку з цим на необхідність покращення умов виховання в родині такі вчені-кримінологи радянського і сучасного періодів як Г.А.Аванесов, Ю.В.Александров, Ю.М.Антонян, В.А.Балюк, Ю.Д.Блувштейн, А.Д.Вельчев, М.І.Ветров, Н.В.Гаврилова, Н.П.Грабовська, І.Н.Даньшин, А.І.Долгова, Г.Н.Доронін, Т.М.Дроздова, В.Є.Емінов, В.Д.Єрмаков, В.К.Звірбуль, К.Є.Ігошев, І.І.Карпець, Ю.Г.Кобринський, В.М.Кормщиков, В.М.Кудрявцев, Н.Ф.Кузнєцова, І.П.Лановенко, Ф.А.Лопушанський, І.Б.Мельникова, А.Й.Міллер, Г.М.Міньковський, Г.Г.Мошак, Ж.Л.Новицький, В.С.Овчинський, Є.Г.Самовичев, А.П.Тузов, І.К.Туркевич, Ф.В.Фріденберг, Д.А.Шестаков.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації виконана згідно з планами наукових досліджень кафедри правознавства Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, зокрема, пов'язана з темою “Вивчення проблем кримінології в процесі навчання та виховання студентів”, а також узгоджується з напрямом “Дослідження проблем гуманітарних наук”, затвердженим планом науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету (протокол №5 засідання Вченої ради університету від 25.12.1994 р.).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розроблення науково обгрунтованих рекомендацій щодо цілеспрямованого покращення умов виховання в родині в аспекті попередження злочинності неповнолітніх.

Для досягнення цієї мети були поставлені наступні завдання:

- дослідити роль сімейного виховання у формуванні особистості, виділити основні ланки виховного процесу, визначити їх профілактичне значення, вказати пріоритетні напрями та надати практичні рекомендації батькам стосовно найбільш ефективного здійснення правового виховання та інших ланок виховного процесу в аспекті попередження появи протиправної орієнтації підлітка;

- проаналізувати правові основи сімейного виховання в Україні, сформулювати конкретні пропозиції щодо вдосконалення законодавчої бази родинного виховання у напрямі профілактики злочинів неповнолітніх;

- визначити місце недоліків сімейного виховання в системі криміногенних факторів несприятливого формування особистості, дослідити основні групи дефектів виховання в родині,

вивчити явища бездоглядності і безпритульності неповнолітніх;

- на основі аналізу наукової літератури та результатів соціологічних досліджень розробити класифікацію сімей, що сприяють неналежному формуванню особистості і появі злочинної поведінки підлітка;

- простежити зв'язок недоліків виховання, властивих певним видам та підвидам сімей, що негативно впливають на особистість, з протиправною поведінкою неповнолітнього;

- визначити основні напрями вдосконалення сімейного виховання, розробити конкретні заходи та надати практичні рекомендації щодо поліпшення умов виховання в родині на рівні загальносоціального і спеціально-кримінологічного попередження.

Об'єкт дослідження – криміногенні недоліки (дефекти) сімейного виховання.

Предмет дослідження – діяльність держави щодо покращення умов виховання в родині в аспекті профілактики злочинності неповнолітніх.

Для досягнення поставленої в роботі мети були використані наступні *методи дослідження*: соціологічні (вивчення документів, опитування у формі анкетування та інтерв'ю), статистичний, порівняльний, спеціально-юридичний, логіко-історичний, системно-функціональний, а також діалектичний метод. У процесі дослідницької роботи аналізувалося чинне законодавство України щодо сімейного виховання, захисту прав та інтересів родини, жінок, дітей, профілактики бездоглядності і правопорушень серед неповнолітніх; вивчалася державна статистика (зокрема, Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України), наукова література з проблем дисертаційного дослідження, а також судово-слідча практика; проводилися власні соціологічні дослідження, які включали в себе:

- 1) вивчення 246 кримінальних справ про злочини, скоєні неповнолітніми за період з 1995 по 1997 рік і за перше півріччя 1998 року (за матеріалами Залізничного і Радянського районних судів у м.Києві);

- 2) вивчення 120 обліково-профілактичних справ підлітків, що стоять (стояли) на обліку у відділі кримінальної міліції у справах неповнолітніх Залізничного РУ ГУ МВС України в м.Києві станом на 1 вересня 1998 року;

- 3) неформалізоване (вільне) інтерв'ю зі 112 підлітками-правопорушниками, що стоять на обліку у відділі кримінальної міліції у справах неповнолітніх Залізничного РУ ГУ МВС України в м.Києві, проведене в жовтні-листопаді 1998 року;

- 4) анкетування, проведене серед 238 учнів 10-11 класів декількох загальноосвітніх шкіл Радянського і Залізничного районів м.Києва в грудні 1997 року.

Результати цих досліджень узагальнювалися, статистично оброблялися, а потім порівнювалися з даними аналізу кримінальних справ про злочини, скоєні неповнолітніми в 1991 році, зробленого Київським державним університетом імені Т.Г.Шевченка за матеріалами Харківського, Ватутінського, Ленінградського, Печерського, Залізничного, Мінського, Дарницького, Шевченківського та Московського районних народних судів.

Дисертантом була вивчена практична діяльність суб'єктів профілактики підліткової злочинності у м. Києві. При проведенні дослідження враховувалися думки та пропозиції працівників служб у справах неповнолітніх, кримінальної міліції у справах неповнолітніх, прокуратури, освітніх закладів стосовно

можливостей впливу на негативні умови сімейного виховання в аспекті попередження злочинів підлітків.

Наукова новизна одержаних результатів. Дана дисертаційна робота є першим в Україні комплексним науковим дослідженням кримінологічних аспектів сімейного виховання, в якому дістало подальший розвиток вивчення криміногенних недоліків сімейного виховання та їх зв'язку з протиправною поведінкою підлітка, вдосконалено відомі раніше класифікації сімей, що виховують неповнолітніх осіб, та типології сімейного неблагополуччя, вперше сформульовано комплексну систему заходів цілеспрямованого поліпшення умов родинного виховання в аспекті попередження підліткової злочинності, а також зроблено пропозиції по вдосконаленню правової бази сімейно-виховного процесу у напрямі профілактики злочинів неповнолітніх.

Автором розроблені і виносяться на захист такі положення:

1) обґрунтовується висновок стосовно значення розумового, емоційного, морального, статевого, естетичного, трудового, екологічного, патріотичного, фізичного та правового виховання в сім'ї як основних напрямів раннього попередження злочинів підлітків;

2) вказується на необхідність доповнення переліку обмежень стосовно осіб, що не можуть бути усиновителями (ч. 2 ст. 103 Кодексу про шлюб та сім'ю України), таким положенням: "7) особи, які мають судимість", що сприятиме захисту неповнолітніх від негативного впливу судимих осіб в родинному оточенні;

3) з метою ранньої профілактики злочинів неповнолітніх аргументується доцільність законодавчого закріплення обов'язку батьків поряд з іншими напрямками виховного процесу здійснювати правове, естетичне, статеве, розумове виховання дітей та підлітків, сприяти формуванню у них світогляду;

4) вноситься пропозиція встановити адміністративну відповідальність батьків та осіб, які їх замінюють, за застосування до дітей фізичного впливу або вчинення по відношенню до них інших дій, пов'язаних зі знущанням, що б мало профілактичне значення завдяки впливові на осіб, які зловживають правами по вихованню неповнолітніх;

5) вносяться пропозиції ввести в якості кваліфікуючої ознаки складів злочинів, передбачених ст.ст. 99, 107, 111, 117, 118, 120, 121, 122, 208, 208¹, 208² Кримінального кодексу України, такого положення: "ті ж дії, якщо вони були вчинені батьками, особами, які їх замінюють, або іншими особами, на яких законом покладені обов'язки по вихованню неповнолітніх", а також встановити кримінальну відповідальність батьків та осіб, які їх замінюють, за злісне невиконання обов'язків по вихованню неповнолітніх, що впливатиме в першу чергу на батьків, які безвідповідально ставляться до здійснення своїх виховних обов'язків, і сприятиме попередженню злочинів неповнолітніх;

6) обґрунтовується висновок щодо провідної ролі недоліків сімейного виховання в системі факторів, що впливають на злочинну поведінку підлітка;

7) доводиться необхідність класифікувати сім'ї, які сприяють неналежному формуванню особистості та появі злочинної поведінки неповнолітнього, на сім'ї з негативною морально-правовою характеристикою батьків і сім'ї з обмеженими виховними можливостями дорослих, що дає змогу диференційовано підійти до розробки профілактичних заходів стосовно різних видів сімейного неблагополуччя;

8) робиться висновок про необхідність створення в масштабах усієї країни системи цілеспрямованого поліпшення умов виховання в родині як одного з головних напрямів попередження злочинності неповнолітніх, обґрунтовується необхідність побудови цієї системи на поєднанні заходів загальносоціальної та спеціально-кримінологічної профілактики.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання отриманих висновків та рекомендацій для вдосконалення чинного законодавства України, зокрема, Законів України “Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх”, “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, Кодексу про шлюб та сім’ю України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінально-процесуального кодексу України, інших нормативно-правових актів, насамперед, стосовно діяльності по попередженню злочинів неповнолітніх; під час підготовки нового Кримінального кодексу України та програм боротьби зі злочинністю.

Дисертаційне дослідження може бути корисним в плані практичного використання в діяльності суб’єктів попередження підліткової злочинності, зокрема, під час роботи з сім’ями, які неналежним чином виконують свої виховні обов’язки, негативно впливають на неповнолітніх.

Окремі положення роботи можуть бути використані в учбовому процесі при викладенні курсу “Кримінологія”, а також під час підготовки відповідних підручників та навчальних посібників для студентів юридичних і педагогічних вузів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися на науково-практичних конференціях “Правовий статус особи: стан, проблеми, перспективи” з нагоди 50-річчя прийняття і проголошення Генеральною Асамблеєю ООН Загальної декларації прав людини (м.Київ, 10 грудня 1998 року) і “Діти вулиці” з проблеми реалізації в Україні пілотного проекту стосовно безпритульних дітей та підлітків (м.Київ, 27 листопада 1998 року).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження викладені автором у п’яти статтях, з яких три опубліковані у фахових виданнях і дві – у збірниках наукових статей.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, п’ятих додатків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації – 220 сторінок, в тому числі додатків – 10 сторінок і списку використаних джерел – 22 сторінки (містить 241 найменування).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовуються актуальність та ступінь дослідження проблеми, визначається зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами, встановлюються мета і задачі дослідження, висвітлюються наукова новизна одержаних результатів, їх практичне значення, з’ясовується апробація результатів дисертації, а також формулюються положення, які виносяться на захист.

Розділ 1 “Належне сімейне виховання – необхідна умова успішного формування особистості” присвячений встановленню можливостей родини по впливу на особистість неповнолітнього, а також дослідженню правової основи сімейно-виховного процесу. Розділ містить два підрозділи.

У підрозділі 1.1. (“Вплив сімейного виховання на процес формування особистості”) простежується виховний вплив родини на підростаюче покоління, визначається, як відбувається становлення і розвиток особистості в сім’ї.

Автор підкреслює, що завдяки природній близькості між вихователями і вихованцем, тому особливому емоційно-психологічному мікроклімату, створити який можливо лише в умовах родини, інтенсивності та результативності впливу на дітей, сімейне виховання виступає необхідною умовою успішного формування особистості.

Виокремлюючи основні напрями виховної роботи взагалі і, зокрема, сімейного виховання, дисертант показує значення розумового, емоційного, морального, статевого, естетичного, трудового, екологічного, правового, патріотичного та фізичного виховання в родині як основних напрямів ранньої профілактики злочинів підлітків і зупиняється на деяких практичних рекомендаціях батькам стосовно найбільш ефективного здійснення кожної ланки виховного процесу в аспекті попередження криміногенних відхилень у формуванні особистості. Особливу увагу автор зосереджує на вивченні профілактичного значення правового виховання неповнолітніх, здійснюваного в родині.

В результаті ґрунтовного аналізу дисертант приходить до висновку, що саме родина відіграє головну роль у здійсненні всіх напрямів процесу виховання, тому завдяки цілеспрямованим виховним зусиллям батьків можна сформувати гармонійну, творчу, всебічно розвинену особистість, повноцінного члена суспільства та не допустити переходу неповнолітнього на злочинний шлях.

В кінці підрозділу автор підкреслює, що значущість виховних завдань і функцій родини обумовлює необхідність чіткого правового регулювання, забезпечення правової основи життєдіяльності сім'ї і, зокрема, її виховної функції.

У підрозділі 1.2. (*“Правові основи сімейного виховання в Україні”*) визначається і провадиться ґрунтовний аналіз правової бази виховання в родині.

Дисертант відзначає комплексний характер законодавства про сімейне виховання і починає його характеристику з аналізу правових норм Конституції України. Підкреслюється тісний зв'язок цих норм з міжнародними нормами права стосовно прав людини, охорони сім'ї і дитинства. Звідси робиться висновок про створення законодавцем в Україні ефективної правової бази для здійснення сім'єю своєї виховної функції, а, отже, попередження злочинності неповнолітніх.

Розгляд комплексів норм, що регулюють виховання дітей в сім'ї, автор продовжує ознайомленням з підставами виникнення права на виховання і пов'язаних з ним обов'язків. Однією з цих підстав є усиновлення (удочеріння). Дисертант вказує на деякі прогалини стосовно вирішення питання про те, хто не може бути усиновителем, і пропонує доповнити перелік обмежень, який містить ч. 2 ст. 103 КпШС України, наступним положенням: “7) особи, які мають судимість”. На думку автора, ця норма матиме профілактичне значення, оскільки сприятиме захисту неповнолітнього від негативного впливу судимих осіб в родинному оточенні.

Потребує розширення також перелік виховних завдань, здійснюваних батьками та особами, які їх замінюють. З метою раннього попередження злочинів підлітків пропонується законодавчо закріпити обов'язок останніх поряд з іншими напрямами виховного процесу здійснювати правове, естетичне, статеве, розумове виховання неповнолітніх, сприяти формуванню у них світогляду, в зв'язку з чим доповнити і внести відповідні зміни в ст. 59 Закону України “Про освіту” і ст. 29 Закону України “Про загальну середню освіту”.

Окреме місце в роботі займає аналіз правових гарантій здійснення батьками прав та обов'язків по вихованню дітей і захисту від зловживань цими правами. Автор підкреслює, що в сучасних умовах,

коли кожна четверта дитина з тих, хто зазнав насилля та знущання, зіткнулися з цим явищем в колі сім'ї, відпрацювання механізму забезпечення елементарних вимог захисту дитини від знущання в родині та інших негативних наслідків неналежного виконання батьками своїх виховних обов'язків стає нагальною потребою. Починати ж виконання цього завдання слід, на думку дисертанта, з організації інформування самих дітей в навчальних закладах, через засоби масової інформації щодо чинних правових норм в цій сфері (наприклад, про належне їм право звернутися за захистом своїх інтересів до органів опіки і піклування).

Автор вказує на необхідність законодавчого закріплення міжнародно-правового принципу першочергового забезпечення інтересів дитини під час вирішення будь-яких питань щодо неї, сформульованого у ст. 3 Конвенції про права дитини. Цей принцип сьогодні в Україні поширюється лише на випадки судового розгляду спорів про дітей. При цьому думка дитини та її бажання з'ясовуються лише під час розгляду питання стосовно місця проживання та вирішення деяких проблем, пов'язаних з усиновленням. В зв'язку з цим необхідно передбачити у КпШС України врахування думки дитини в разі вирішення питань про позбавлення батьківських прав, відібрання дітей без позбавлення батьківських прав, поновлення у батьківських правах і повернення дитини, а також про встановлення над нею опіки чи піклування.

Дисертант пропонує здійснити ще декілька заходів, спрямованих на приведення вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів у галузі прав людини, прав дитини та профілактики бездоглядності і правопорушень серед неповнолітніх: встановити конкретний термін позбавлення батьківських прав та відібрання дитини; створити правовий механізм забезпечення дітям, що в силу різних причин розлучилися з батьками, побачень з останніми, якщо це не суперечить інтересам дитини.

Автор окремо розглядає проблему соціального сирітства в Україні. Серед пріоритетних напрямів вирішення цієї проблеми називаються усиновлення дітей або влаштування їх в дитячий будинок сімейного типу чи прийомну родину, тобто повернення дитини до природного середовища – сім'ї, що сприятиме нормальному розвитку неповнолітнього та попередженню криміногенних відхилень у формуванні підліткової особистості.

Автор висвітлює питання настання юридичної відповідальності за порушення права на виховання. В результаті ґрунтовного аналізу адміністративного і кримінального законодавства та юридичної практики щодо застосування правових норм, передбачених ст.ст. 180, 184 КпАП України і ст.ст. 115, 38 КК України, дисертант приходить до висновку про необхідність посилення відповідальності батьків та осіб, які їх замінюють, за виховання дітей, що б мало профілактичне значення завдяки впливові на осіб, схильних неправильно ставитися до виконання своїх виховних обов'язків. В зв'язку з цим пропонується встановити адміністративну відповідальність батьків та осіб, які їх замінюють, за застосування до дітей фізичного впливу або вчинення щодо них інших дій, пов'язаних зі знущанням, та ввести в якості кваліфікуючої ознаки складів злочинів, передбачених ст.ст. 99, 107, 111, 117, 118, 120, 121, 122, 208, 208¹, 208² КК України, такого положення: "ті ж дії, якщо вони були вчинені батьками, особами, які їх замінюють, або іншими особами, на яких законом покладені обов'язки по вихованню неповнолітніх". Крім того, спираючись на правовий досвід Росії (ст. 156 КК Росії), автор вказує на необхідність виділити окремий склад злочину, пов'язаний зі злісним невиконанням батьками та особами, які їх замінюють, обов'язків по вихованню дітей.

В кінці підрозділу дисертант констатує, що правова база сімейного виховання на сьогодні в Україні існує, однак потребує подальшого вдосконалення, зокрема, у напрямі попередження злочинів неповнолітніх. Можливо, необхідно створити комплексний нормативно-правовий акт стосовно виховання в родині. Такий акт міг би мати характер Основ законодавства про сімейне виховання. На думку автора, його створення означало б формування цілісного правового інституту, призначеного всебічно і глибоко регулювати відносини у цій важливій сфері життя суспільства.

Розділ 2 “Недоліки (дефекти) сімейного виховання та їх зв’язок з протиправною поведінкою підлітка” присвячений дослідженню криміногенних недоліків виховання в родині та їх наслідків. Розділ складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. (“Дефекти сімейного виховання в системі криміногенних факторів несприятливого формування особистості”) з’ясовується, яке місце серед обставин, що можуть викликати злочинну поведінку неповнолітнього, займають недоліки родинного виховання, називаються та характеризуються основні групи дефектів виховання в сім’ї.

Проаналізувавши особистість неповнолітнього злочинця, дисертант приходить до висновку, що причини злочинної поведінки не пов’язані безпосередньо з загальновіковими чи біологічними властивостями підлітків. Вони криються, насамперед, в особистісних деформаціях неповнолітніх, відхиленнях у їх інтересах, потребах, орієнтаціях, ставленні до різних суспільних цінностей і тих соціальних функцій, які вони виконують, а також недоліках правової свідомості підлітків. Суспільна ж небезпека особистості злочинця формується найчастіше ще до моменту вчинення злочину, протягом тривалого часу. А в перші роки життя людини, коли процес становлення і розвитку особистості проходить найбільш інтенсивно, на неї перш за все впливає мікросередовище, в тому числі родина. Відтак, автор констатує, що сімейне виховання у випадку його дефектності може призвести до тяжких наслідків, виступити в якості причини конкретного злочину, скоєного конкретним неповнолітнім.

Провідну роль недоліків сімейного виховання в системі криміногенних факторів несприятливого формування особистості підтверджує й висока ступінь зв’язку між неналежними умовами виховання в родині і злочинами підлітків, яка була виявлена дисертантом під час вивчення кримінальних справ. Так, до 96% неповнолітніх злочинців зростали в родинях, де мав місце той чи інший недолік сімейного виховання, а то й навіть цілий їх комплекс.

Автор дає чіткий перелік найсуттєвіших дефектів сімейного виховання, які безпосередньо впливають на появу злочинної поведінки неповнолітнього, визначає їх основні групи. Це – недоліки, пов’язані з матеріально-побутовими умовами родини; дефекти морально-правової позиції сім’ї; недоліки, пов’язані з відхиленнями у педагогічній позиції сім’ї; дефекти, пов’язані зі структурною неповнотою родини.

Характеризуючи вищезазвані групи недоліків виховання, дисертант головну увагу зосереджує на першій з них. У результаті автор приходить до висновку про те, що поява злочинної поведінки підлітка може відбуватися і в родинях з неналежними матеріально-побутовими умовами, і в сім’ях з посереднім та значним рівнем матеріального добробуту, якщо в останніх має місце неадекватне ставлення до матеріальних цінностей.

Окреме місце в роботі займає аналіз бездоглядності і безпритульності дітей та підлітків як одних з найнебезпечніших виявів недоліків сімейного виховання. Автор доводить, що ці явища постійно

супроводжують злочинність неповнолітніх.

В підрозділі 2.2. (“Кримінологічні класифікації сімей, які виховують неповнолітніх осіб. Типології сімейного неблагополуччя”) дисертант з’ясовує, як кримінологічна наука вирішує питання про поділ родин, що виховують дітей, на види і типи, та формулює власну класифікацію сімей, які впливають на злочинну поведінку неповнолітнього.

Автор показує значення й провадить ґрунтовний аналіз найбільш відомих класифікацій та типологій родин, які були запропоновані Ю.М.Антоняном, В.Д.Єрмаковим, К.Є.Ігошевим, В.М.Кормициковим, Г.М.Міньковським, Д.А.Шестаковим та іншими вченими-кримінологами. В результаті цього аналізу та спираючись на дані особистих досліджень, дисертант приходить до висновку про необхідність класифікувати сім’ї, що сприяють неналежному формуванню особистості та появі злочинної поведінки підлітка, на такі два види: сім’ї з негативною морально-правовою характеристикою батьків (становлять 38,5% від усіх сімей, де виховуються неповнолітні злочинці) і сім’ї з обмеженими виховними можливостями дорослих (61,5% від усіх сімей). Другу групу сімей автор в свою чергу пропонує поділяти на наступні підгрупи (або підвиди):

- сім’ї, в яких батьки не вміють належним чином виховувати своїх дітей (складають 42,2% в загальній структурі сімей даного виду);

- сім’ї, де батьки не можуть в силу певних причин забезпечити дітям належні умови виховання (57,8% сімей).

Дисертант констатує, що дана класифікація дозволить диференційовано підійти до розробки профілактичних заходів стосовно різних видів сімейного неблагополуччя.

В підрозділі 2.3. (“Недоліки виховання, властиві сім’ям з негативною морально-правовою характеристикою батьків, та їх зв’язок з протиправною поведінкою підлітка”) простежується, як відбувається формування особистості неповнолітнього злочинця в родині, де батьки ведуть антисуспільний спосіб життя.

Встановлюється, що деморалізуюче середовище сімей з негативною морально-правовою характеристикою дорослих зосереджує в собі найбільшу кількість різноманітних несприятливих факторів, а саме: пияцтво, алкоголізм і наркоманія дорослих, часто в поєднанні зі спробами втягнення неповнолітніх у це; аморальний спосіб життя батьків, їх статева розбещеність; постійні конфлікти, які виливаються у сварки, скандали, бійки; протиправні погляди дорослих членів родини, скоєння ними злочинів та інших правопорушень, негативний вплив судимих осіб; емоційне відчуження дитини батьками; байдуже ставлення дорослих до виховання і поведінки підлітків, повна незацікавленість батьків у майбутньому своєї дитини; негативний вплив низького матеріально-побутового становища сім’ї. Кожний з вищеназваних факторів навіть окремо може призвести до появи серйозних відхилень у процесі формування особистості неповнолітнього. У певному ж поєднанні, а тим більш разом, ці обставини визначають повну нездатність сім’ї виховати морально і соціально повноцінну особу.

Автор встановлює питому вагу кожного недоліку сімейного виховання в загальній структурі дефектів, притаманних родинам, де батьки характеризуються негативно, і порівнює ці дані з результатами аналізу кримінальних справ, зробленого в 1991 році. В кінці формулюється висновок про зростання криміногенності атмосфери в сім’ях даного виду.

Дисертант простежує зв’язок недоліків виховання в родині з негативною морально-правовою

характеристикою дорослих зі злочинною поведінкою підлітка. Визначається, що особистість неповнолітнього злочинця – вихідця з такої сім'ї – характеризується переважно корисливо-наси́льницькою спрямованістю. Автор пояснює це, з одного боку, невеликою кількістю наси́льницьких злочинів серед усього масиву злочинів підлітків, що вивчалися (до 9,1%), з іншого боку, істотним підвищенням ролі матеріального фактору, яке спостерігається сьогодні.

Оцінюючи той негативний вплив, який здійснюють на формування особистості неповнолітнього сім'ї з антисуспільним способом життя батьків, та їх внесок у підліткову злочинність, дисертант називає такі родини одним з головних об'єктів попереджувальної діяльності.

В підрозділі 2.4. (“Вплив дефектів виховання, притаманних родинам з обмеженими виховними можливостями батьків, на формування неповнолітнього злочинця”) встановлюється зв'язок виховних недоліків, які характеризують педагогічно неспроможні родини та сім'ї, в яких батьки не можуть забезпечити дітям належні умови виховання, з протиправною поведінкою неповнолітнього.

Автор звертає увагу на такі дефекти виховання, пов'язані з відхиленнями у педагогічній позиції батьків: неспроможність дорослих у питаннях формування розумних потреб підлітків; наявність суперечливого виховання; обмежене використання виховних засобів, невдале застосування системи покарань; послаблення виховних можливостей батька; невміння дорослих знаходити адекватні вікові дитини прийоми і методи виховання; часті конфлікти між батьками і дітьми; непослідовна поведінка дорослих. Підкреслюється, що кожна з родин, в яких батьки не вміють правильно виховувати своїх дітей, як правило, концентрує в собі по декілька недоліків виховання, що, безумовно, підвищує рівень їх криміногенності. Зовнішньо ж такі сім'ї виглядають цілком благополучно. Така прихованість внутрішніх негативних процесів перешкоджає виявленню педагогічно неспроможних родин, а, отже, надзвичайно ускладнює проблему їх профілактики.

З формуванням неповнолітнього злочинця безпосередньо пов'язані сім'ї, в яких батьки в силу певних причин не можуть забезпечити дітям належні умови виховання. Серед причин, що заважають батькам повноцінно виховувати свою дитину, дисертант називає наступні: багатодітність (має місце в 11,3% родин даного підвиду), тимчасова відсутність дорослих (13,7%), інвалідність або хвороба батьків (одного з них) (29,2%), надмірна заклопотаність добуванням засобів для існування (54,2%). В загальній структурі цих родин левову частку становлять неповні сім'ї (70,1%).

Характеризуючи родини з обмеженими виховними можливостями батьків, автор детально зупиняється на процесі формування злочинної поведінки неповнолітнього в таких сім'ях. Відтак, обґрунтовується висновок про необхідність розробки профілактичних заходів стосовно даної категорії родин.

Розділ 3 “Шляхи вдосконалення сімейного виховання як один з аспектів попередження злочинності неповнолітніх” містить конкретні пропозиції стосовно покращення умов виховання в родині на рівні загальносоціальної та спеціально-кримінологічної профілактики. Розділ складається з двох підрозділів.

В підрозділі 3.1. (“Загальносоціальна профілактика”) наголошується на необхідності створення в масштабах усієї країни системи цілеспрямованого поліпшення умов сімейного виховання як одного з головних напрямів попереджувальної діяльності. На думку автора, в цій системі чільне місце повинні зайняти заходи загальносоціальної профілактики, спрямовані на вирішення великомасштабних

суспільних завдань, покращення життя в суспільстві.

Визначаються наступні стратегічні напрями та основні заходи щодо поліпшення виховання в родині на рівні загальносоціального попередження:

1) підвищення матеріального добробуту сімей шляхом розвитку підприємницької діяльності родин (підтримка різних форм малого сімейного бізнесу, поєднання родин у бізнесі та підприємництві шляхом надання необхідних приміщень, пільгового кредитування та юридичної допомоги, стимулювання різноманітних легальних форм індивідуальної трудової діяльності), створення сім'ям відповідних умов для самостійного життєзабезпечення за рахунок власної праці та ініціативи;

2) надання адресної соціальної допомоги найбільш вразливим сім'ям – вдосконалення механізму одержання допомоги на дітей, вироблення нових (як державних, так і недержавних) механізмів кредитування та підтримки цих категорій сімей, стимулювання утворення фондів пільгового забезпечення даних родин;

3) покращення побутових умов сім'ї шляхом підвищення рівня матеріального забезпечення населення, покращення соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям; розробка комплексу заходів, спрямованих на реалізацію прав і соціального статусу жінок, в тому числі законодавча підтримка жінки, що поєднує працю з виконанням побутової роботи та вихованням дітей;

4) вирішення житлових проблем сімей через збільшення об'ємів житлового будівництва, розроблення механізму реалізації вже існуючих правових норм в цій сфері;

5) здійснення заходів, спрямованих на стабілізацію родини; організація підготовки молоді до шлюбу (розробка методики підготовки молоді до вступу у шлюб, впровадження у навчальний процес відповідних спецкурсів, відкриття у службах сім'ї кабінетів психологічного прогнозу для тих, хто вступає в шлюб, та кабінетів психологічної допомоги молодим сім'ям, інші заходи держави організаційного, економічного, правового характеру);

6) посилення просвітницької діяльності з соціальних, правових, педагогічних, психологічних, економічних, медичних проблем сім'ї; організація педагогічного і правового всеобучу населення (налагодження видання і поширення наукової та популярної літератури з актуальних питань сімейного життя, створення рубрик у газетах і журналах з порадами для батьків та дітей, організація телепередач, створення кіно- і телефільмів, постановка спектаклів на сімейну тематику, консультаційна діяльність служб сім'ї);

7) покращення здоров'я дітей та підлітків; підвищення якості медичного обслуговування сім'ї; доступність повноцінного відпочинку і оздоровлення дітей (забезпечення реалізації вже існуючих правових норм у цій галузі; діяльність служб у справах неповнолітніх стосовно оздоровлення тих категорій дітей, що перебувають в особливо складних умовах);

8) надання державою допомоги сім'ям, що виховують дітей-інвалідів (інформаційно-консультативна та соціально-психологічна допомога сім'ї, організація роботи щодо використання дітьми-інвалідами та їх родинами наданих їм прав та пільг, допомога у догляді і нагляді за дитиною тощо);

9) організація змістовного дозвілля підлітків та їх сімей (відновлення роботи та розширення мережі культурно-виховних, спортивних закладів, гуртків та клубів за місцем проживання; доступність цих закладів для широких верств населення; відпрацювання механізму контролю за роботою вказаних

закладів).

Незважаючи на те, що економічна нестабільність, соціальні протиріччя, ускладнення матеріального характеру та інші кризові явища, які сьогодні характеризують ситуацію у більшості сферах суспільного життя, надзвичайно ускладнюють проведення заходів загальносоціальної профілактики, необхідно не лише ставити питання, але й по мірі можливостей поетапно здійснювати ці заходи.

В підрозділі 3.2. (“Спеціально-кримінологічне попередження”) недоліки сімейного виховання визначаються як один з найскладніших об’єктів попереджувальної діяльності. На думку автора, це пов’язано, з одного боку, з неоднорідністю явища сімейного неблагополуччя, з іншого – автономністю родини, індивідуальним характером її діяльності, завдяки чому стосунки, які панують у сім’ї, залишаються в більшій мірі невідомі. Така ситуація надзвичайно ускладнює роботу суб’єктів профілактики, на яких законом покладено здійснення заходів спеціально-кримінологічного попередження. До цих суб’єктів відносяться, насамперед, служби у справах неповнолітніх, кримінальна міліція у справах неповнолітніх (далі – КМСН), суди, слідчі та органи освіти. Нагляд за додержанням законів у цій сфері здійснює прокуратура.

Дисертант визначає можливості кожного суб’єкта профілактики щодо впливу на різні негативні обставини сімейного виховання, з’ясовує, як ці можливості реалізуються на практиці та надає практичні рекомендації у вказаному напрямі.

Так, служби у справах неповнолітніх повинні працювати і з сім’ями, де батьки характеризуються негативно, і з родинами, в яких мають місце обмежені виховні можливості дорослих. До виявлення сімей, які негативно впливають на особистість неповнолітнього, службам необхідно підключати не лише спеціалізованих (КМСН, інші правоохоронні органи), але й неспеціалізованих (школи, дитсадки, органи охорони здоров’я тощо) суб’єктів попередження. На думку автора, це допоможе уникнути невиправданого втручання в особисте життя членів родини і одночасно сприятиме ефективному виявленню недоліків сімейного виховання.

Під час розробки і здійснення заходів попередження працівники служб повинні керуватися диференційованим підходом. В зв’язку з цим дисертант пропонує систему профілактичних заходів стосовно різних видів сімейного неблагополуччя.

Аналізуючи роботу КМСН, автор наголошує на необхідності здійснення нею не лише оперативно-розшукової, але й профілактичної діяльності, зокрема, у напрямі покращення умов сімейного виховання. Проте якщо на етапі раннього попередження участь КМСН у цьому процесі певною мірою умовна, то під час здійснення заходів безпосередньої профілактики і попередження рецидиву її роль значно підвищується.

КМСН працює в основному з родинами, де батьки характеризуються негативно. Такі сім’ї потребують комплексного впливу на них усіх суб’єктів попередження. Дисертант підкреслює, що під час планування профілактичної роботи з вищеназваними родинами КМСН слід враховувати рівень криміногенності даної сім’ї. Виходячи з цього, КМСН в одних випадках може обмежитися бесідами з батьками, які характеризуються негативно, щодо їх виховних обов’язків, наданням допомоги останнім у вирішенні питань, пов’язаних з працевлаштуванням (разом з державною службою зайнятості, службою у справах неповнолітніх), покращенням стосунків з сусідами, в

інших – повідомленням у відповідні державні органи, за місцем роботи батьків про факти їх негативного впливу на дітей, неналежного виконання обов’язків по вихованню та навчанню неповнолітніх. В тих же випадках, коли батьки ухиляються від виконання своїх виховних обов’язків і своєю антисуспільною поведінкою негативно впливають на неповнолітніх, сприяють вчиненню ними правопорушень, вони можуть бути позбавлені батьківських прав або ж притягнуті до адміністративної чи кримінальної відповідальності (наприклад, за ст. 208 КК України, ст.ст. 180 і 184 КпАП України). Часто заходи саме правового впливу виявляються найбільш дієвими у роботі з батьками, що характеризуються аморальною, антигромадською поведінкою.

КМСН повинна вирішувати проблему впливу на родини невиявлених злочинців. На думку автора, неналежна поведінка дітей з таких сімей має стати поштовхом для підключення оперативних працівників міліції з метою викриття злочинів, скоєних батьками.

Дисертант вказує на деякі особливості роботи з сім’ями неповнолітніх злочинців, які були звільнені з місць позбавлення волі або повернулися зі спеціальних навчально-виховних закладів. Таку родину КМСН повинна готувати до повернення в неї підлітка, що відбув покарання, та проводити разом зі службою у справах неповнолітніх та відділом освіти ретельне обстеження умов сімейного виховання в них. Автор пропонує оцінювати доцільність повернення підлітків до своїх батьків уже в момент направлення неповнолітніх до відповідних закладів.

Детальному аналізу піддається профілактична діяльність судів та слідчих органів в аспекті впливу на негативні умови сімейного виховання. На думку дисертанта, остання повинна спрямовуватися, по-перше, на виявлення і більш ретельне вивчення недоліків виховання в родині серед інших причин та умов злочинів неповнолітніх, а також обов’язкове реагування на них в поданнях та окремих ухвалях. В зв’язку з цим автор пропонує закріпити у законодавчому порядку структуру і зміст подання та встановити судовий контроль за виконанням пропозицій щодо усунення причин та умов, викладених у поданні слідчого.

По-друге, суди і слідчі повинні ґрунтовніше з’ясовувати умови життя та виховання підлітка у справах про злочини неповнолітніх. В зв’язку з цим пропонується уточнити п.п. 4,5 ст. 433 КПК України: після слів “умови життя та виховання неповнолітнього” записати “в сім’ї (склад сім’ї, матеріально-побутові умови сім’ї, морально-правові та педагогічні позиції батьків, недоліки у вихованні неповнолітнього)”, а після слів “обставини, що негативно впливали на виховання неповнолітнього” зазначити “в найближчому побутовому оточенні, за місцем навчання або роботи”. Далі, після переліку обставин, що підлягають встановленню в справах про злочини неповнолітніх, доцільно другою частиною ст. 433 КПК України записати таке: “В разі недодержання вимог частини першої цієї статті справа про злочин неповнолітнього направляється прокурором або судом для провадження додаткового розслідування”.

По-третє, з метою ранньої профілактики підліткової злочинності слід налагодити чітке інформування судами відповідних органів, які беруть участь у попередженні злочинів неповнолітніх (наприклад, служб у справах неповнолітніх, шкіл, КМСН), про факти розірвання шлюбу, позбавлення батьківських прав, відібрання дітей тощо.

Окреме місце в роботі займає аналіз попереджувальної діяльності органів освіти. Відтак, констатується, що навіть часткове здійснення можливостей цих органів по впливу на недоліки

сімейного виховання могло б вирішити проблему виявлення не лише педагогічно неспроможних родин, але й сімей, які зовні видаються благополучними, а насправді в них процвітають глибоко негативні процеси.

Таким чином, автор доводить, що суб'єкти профілактики мають досить широкі можливості для впливу на негативні обставини сімейного виховання, водночас наголошуючи на тому, що ці можливості сьогодні залишаються практично нереалізованими. Потрібно не лише зробити вищезазвані органи та служби більш дієвими, але й рухатися далі у напрямі відновлення колишньої системи суб'єктів профілактики злочинності неповнолітніх.

Дисертантом підкреслюється необхідність відпрацювання чіткої взаємодії всіх цих органів щодо попередження злочинності неповнолітніх і, зокрема, покращення умов сімейного виховання. В кінці зазначається, що попереджувальна діяльність в аспекті впливу на негативні обставини родинного виховання повинна носити системний характер як за комплексом заходів, так і за колом суб'єктів і бути спрямованою, з одного боку, на всебічний розвиток антикриміногенних сторін інституту сім'ї в цілому, з іншого – на недопущення виникнення, усунення, послаблення або нейтралізацію негативних компонентів сімейного виховання, що детермінують злочинну поведінку підлітка.

У висновках викладаються основні положення дисертаційного дослідження (головними напрямками раннього попередження злочинів підлітків виступають розумове, емоційне, моральне, статеве, естетичне, трудове, екологічне, патріотичне, фізичне та правове виховання в родині; недоліки сімейного виховання займають провідне місце в системі факторів, які впливають на злочинну поведінку підлітка; сім'ї, що сприяють формуванню особистості неповнолітнього злочинця, поділяються на сім'ї з негативною морально-правовою характеристикою батьків і сім'ї з обмеженими виховними можливостями дорослих; необхідно створити в масштабах усієї країни систему цілеспрямованого поліпшення сімейного виховання як одного з головних аспектів попередження злочинності неповнолітніх), а також надаються рекомендації по вдосконаленню правової бази сімейного виховання у напрямі профілактики злочинів підлітків та вносяться пропозиції, що стосуються шляхів покращення виховання в родині на рівні загальносоціального і спеціально-кримінологічного попередження.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані для вдосконалення чинного законодавства; в практичній діяльності суб'єктів попередження підліткової злочинності; під час проведення педагогічного і правового всеобучу батьків тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ:

1. Васильківська І.П. Кримінологічні аспекти сімейного виховання //Держава і право. – К.: Ін Юре. – 1999. – Вип. 4. – С. 265-275.
2. Васильківська І.П. Сімейне виховання: правовий аспект проблеми //Право України. – 1998. – № 6. – С. 25-29.
3. Васильківська І.П. Сімейне виховання в Україні: шляхи вдосконалення в аспекті запобігання злочинності неповнолітніх //Право України. – 2000. – № 4. – С. 99-102.
4. Васильківська І.П. Законодавче забезпечення права сім'ї на державний захист //Правовий статус особи: стан, проблеми, перспективи: Зб. наук. статей. – К.: АПСВ. – 1998. – Ч. 3. – С. 6-9.

5. Васильківська І.П. Вплив недоліків сімейного виховання на процес формування особистості неповнолітнього (за матеріалами соціологічного дослідження) //Наукові записки: Зб. наук. статей. – К.: НПУ. – 1998. – Вип. 4. – С. 33-38.

Васильківська І.П. Кримінологічні аспекти сімейного виховання. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Інститут держави і права імені В.М.Корецького Національної академії наук України, Київ, 2000.

Дисертація присвячена дослідженню кримінологічних аспектів сімейно-виховного процесу.

Розроблені рекомендації по вдосконаленню чинного законодавства стосовно сімейного виховання у напрямі попередження злочинів неповнолітніх.

Встановлений зв'язок дефектів сімейного виховання з протиправною поведінкою підлітка. Запропонована класифікація родин, які впливають на формування особистості неповнолітнього злочинця.

Доведена потреба створення в масштабах усієї країни системи цілеспрямованого поліпшення умов сімейного виховання як одного з головних напрямів попередження злочинності неповнолітніх. Обгрунтована необхідність побудови цієї системи на поєднанні заходів загальносоціального і спеціально-кримінологічного рівня.

Ключові слова: дефекти сімейного виховання, формування особистості неповнолітнього злочинця, попередження злочинності неповнолітніх, загальносоціальні заходи, спеціально-кримінологічні заходи.

Васильковская И.П. Криминологические аспекты семейного воспитания. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Институт государства и права имени В.М.Корецкого Национальной академии наук Украины, Киев, 2000.

Диссертация посвящена исследованию криминологических аспектов семейно-воспитательного процесса.

В диссертации подтверждено значение умственного, эмоционального, нравственного, политического, эстетического, трудового, экологического, патриотического, физического и правового воспитания в семье как основных направлений ранней профилактики преступлений несовершеннолетних, разработаны практические рекомендации родителям для наиболее эффективного осуществления каждого семейно-воспитательного звена в аспекте предупреждения криминогенных отклонений в формировании личности несовершеннолетнего. Особое внимание уделено изучению профилактического значения правового воспитания, осуществляемого в семье.

В диссертации проанализировано действующее законодательство Украины о семейном воспитании, предложены конкретные рекомендации по его усовершенствованию, касающиеся профилактики преступлений несовершеннолетних, в частности, доказана необходимость включить в перечень лиц, которые не могут быть усыновителями, лиц, имеющих судимость; с целью раннего предупреждения подростковой преступности предложено закрепить в законодательном порядке обязанность родителей осуществлять правовое, эстетическое, умственное воспитание

несовершеннолетних, содействовать формированию у них мировоззрения; обоснована необходимость дополнить административное и уголовное законодательство правовыми нормами, которые усиливают ответственность родителей и лиц, их заменяющих, за ненадлежащее исполнение своих воспитательных обязанностей.

Обоснована ведущая роль недостатков семейного воспитания в системе факторов, содействующих формированию личности несовершеннолетнего преступника, названы основные группы дефектов воспитания в семье. Это – недостатки, связанные с материально-бытовыми условиями семьи, дефекты нравственно-правовой позиции родителей, недостатки, касающиеся педагогических возможностей взрослых, и дефекты, связанные со структурной неполнотой семьи. Изучено влияние недостатков семейного воспитания на противоправное поведение подростка.

С целью использования дифференцированного подхода к разработке профилактических мер, касающихся разных видов семейного неблагополучия, предложено классифицировать семьи, способствующие возникновению личности несовершеннолетнего преступника, на семьи с негативной нравственно-правовой характеристикой родителей и семьи с ограниченными воспитательными возможностями взрослых.

Доказана потребность создания в масштабах всей страны системы целенаправленного улучшения условий семейного воспитания как одного из главных направлений предупреждения преступности несовершеннолетних. Обоснована необходимость построения этой системы на сочетании мер общесоциального и специально-криминологического уровня.

Разработаны конкретные меры общесоциальной профилактики по таким стратегическим направлениям: повышение материального достатка семей; предоставление адресной социальной помощи наиболее уязвимым категориям семей; улучшение бытовых условий семьи; разрешение жилищных проблем семей; осуществление мер, направленных на стабилизацию семьи, организация подготовки молодежи к браку; усиление образовательной деятельности по социальным, правовым, педагогическим, психологическим, экономическим, медицинским проблемам семьи; организация педагогического и правового обучения населения; улучшение здоровья детей и подростков, повышение качества медицинского обслуживания семьи, доступность полноценного отдыха и оздоровления детей; предоставление государством помощи семьям, которые воспитывают детей-инвалидов; организация содержательного досуга подростков и их семей.

Значительное внимание уделено характеристике деятельности субъектов предупреждения преступности несовершеннолетних, таких как службы по делам несовершеннолетних, уголовная милиция по делам несовершеннолетних, суды, следственные органы, органы образования, а также прокуратура. Определены возможности каждого субъекта по влиянию на недостатки семейного воспитания, установлены проблемы в их деятельности, предложены пути разрешения этих проблем.

Ключевые слова: дефекты семейного воспитания, формирование личности несовершеннолетнего преступника, предупреждение преступности несовершеннолетних, общесоциальные меры, специально-криминологические меры.

Vasilkovskaya I.P. Criminological aspects of family education. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of science in Law by speciality 12.00.08 – Criminal Law and

Criminology; Criminal-executive Law. – Koretsky Institute of State and Law National Ukrainian Academy of Sciences, Kiev, 2000.

The thesis is devoted to research of criminological aspects of family-education process.

Recommendation on improvement of current legislation about family education in the direction of prevention of minors crimes are elaborated.

There is established that defects of family education connects with illegal minor behaviour. The classification of families, which have an influence on forming personality of a minor criminal is proposed. In this work the necessity of formation on a scale of all country of the system of purposeful improvement conditions of family education as one of the main directions of prevention of minors delinquency is proved. The necessity of construction this system on the unification of measures of generally social and special-criminological levels is substantiated.

Key words: defects of family education, forming personality of a minor criminal, prevention of minors delinquency, generally social measures, special-criminological measures.